

Kultūros intarpai istorijoje: konferencija Vytautui Bereniui atminti

2015 m. kovo 3 dieną Lietuvos kultūros tyrimų institute vyko nacionalinė konferencija „Kultūros intarpai istorijoje“, skirta kiek daugiau kaip prieš metus mirusiam istorikui Vytautui Bereniui (1963–2013), buvusiam Lietuvos kultūros tyrimų instituto Baltų ir Lietuvos kultūros istorijos skyriaus (anksčiau – Lietuvos kultūros paveldo skyriaus) vedėjui, atminti. Buvo perskaityti 6 pranešimai.

Ižanginį pranešimą – „Vytautas Berenis – mokslininkas ir asmenybė“ – perskaitė *Stanislovas Juknevičius*. Pranešėjas pabrėžė, jog Berenis buvo mokslininkas, kultūros veikėjas, visuomenininkas plačiajame ir gerajame to žodžio prasme, ir kiekvienoje iš šių veiklos sričių paliko ryškų pėdsaką. Bet pirmiausia Berenis buvo istorikas: jis tyrinėjo istoriją, kūrė istoriją, gyveno istorijoje, buvo jos veikiamas ir savo ruožtu ją veikė. Visi žmonės yra istorijos veikėjai, bet kai kurie dar ir istoriniai veikėjai. Berenis buvo istorinis veikėjas – ne monumentaliaja, o veikia poetine prasme. Kiekviena tauta, kiekviena epocha turi savo poetinius herojus, bene žinomiausi – Alfredo Miuse „amžiaus sūnus“, Michailo Lermontovo „mūsų laikų herojus“. Vytautas Berenis buvo mūsų laikų herojus – XX a pabaigos XXI pradžios lietuvių inteligentas, su savo privalumais ir trūkumais, su staigiais, neretai siautulingais, jusliškumo proveržiais ir transcendentine gėla.

Viename iš darbų Berenis lygina rusų ir lietuvių *raznočincus*; *Raznočincas* – ne socialinė, tiksliau, ne tik socialinė, bet

ir dvasinė kategorija. *Raznočincas* – asmenybė, kuri jaučiasi atsakinga už tautą ir pasaulį. Būtent toks ir buvo Berenis. Jis skaitė paskaitas, pranešimus konferencijose ir aktyviai dalyvavo praktinėje veikloje – pradedant Vilniaus miesto savivaldybe, baigiant Seimu, ir visose šiose srityse jis pasireiškė ne tik kaip teoretikas, bet ir puikus organizatorius. Mokslinis organizacinis talentas geriausiai atsiskleidė rengiant tęstinius leidinius „Kultūros fenomenas“, „Lietuvos kultūros tyrinėjimai“, „Kultūrologija“. Iš teorinių darbų minėtini jo lietuviškojo mesianizmo, Vilniaus miesto istorijos, holokausto analizei skirti straipsniai, taip pat fundamentali, giliomis teorinėmis įžvalgomis pasižyminti studija „Modernėjančių mentalitetų gimimas“. Kai kurie brandaus laikotarpio jo darbai paskelbti 2007 metais pasirodžiusiame straipsnių rinkinyje „Kultūros intarpai istorijoje“. Šio leidinio pavadinimas ir tapo Bereniui skirtos konferencijos pavadinimu.

Ilgainiui vis labiau atsiskleidė tragiški Berenio asmenybės aspektai. Visų laikų ir tautų inteligentai pergyvena vieną tragediją – idealų žlugimą. Kuo toliau, tuo labiau ryškėjo, kad politinis, o neretai ir kultūrinis, Vakarų, taip pat ir Lietuvos, gyvenimas vis labiau tolsta nuo kažkada mūsų vaizduotėje egzistavusių idealų. Paskutiniai Berenio gyvenimo mėnesiai ir net metais (o mirė jis po sunkios ligos 2013 metais, ką tik atšventęs savo 50-metį) – herojiška rezignacija. Tirti ir skleisti

kūrybinį jo palikimą – visų neabejingų Lietuvos istorijai, savo šalies praeičiai ir ateičiai, pareiga.

Prisiminimais apie ilgalaikį bendradarbių pasidalijo *Elvyra Usačiovaitė*. Pranešėja pažymėjo, kad Berenio mokslinių interesų ratui priklausė ir Teodoro Narbuto kūryba. Tai lėmė ir šiai konferencijai pranešėjos pasirinktą temą: „Teodoras Narbutas apie baltų religines apeigas“. Pranešimo objektas – Narbuto pateikta baltiškų aukojimų klasifikacija, į kurią anksčiau nebuvo atkreiptas tyrinėtojų dėmesys. „Lietuvių tautos istorijos“ pirmame tome yra nurodyta šešiolika aukojimo rūšių, o ruošdamas pakartotinį knygos leidimą, rankraštyje Narbutas jas dar papildė iki aštuoniolikos. Pranešėja tai išanalizavo, išaiškindama tyrimo metodą ir pirminius istorinius šaltinius, kuriais rėmėsi Narbutas. Beje, pagal Elvyros Usačiovaitės pranešimą, skaitytą konferencijoje, parengtas straipsnis skelbiamas šiame „Sovijaus“ numeryje.

Henryka Ilgiewicz pranešime „Pirmojo pasaulinio karo atgarsiai Vilniaus draugijų veikėjų atsiminimuose ir korespondencijoje“ pažymėjo, jog jos nagrinėjama problematika buvo Berenio mokslinių interesų periferijoje, bet apčiuopiama kai kuriuose jo XX a. pradžios istorijai skirtuose darbuose. Prelegentė atkreipė dėmesį į tai, jog tarp istorinių šaltinių apie Pirmąjį pasaulinį karą svarbią vietą užima atsiminimai ir laiški. Vilniaus archyvuose ir bibliotekose išliko nemažai rašytų karo metais kariškių, politikos, visuomenės bei kultūros veikėjų laiškų ir vėliau publikuotų atsiminimų. Pranešime apžvelgti Lietuvių mokslo draugijos pirmininko Jono Ba-

sanavičiaus (1851–1927) atsiminimai apie Pirmąjį pasaulinį karą, pavadinti *Iš lietuvių gyvenimo 1915–1917 m. po vokiečių jungu*, išleisti 1919 m. Vilniuje; saugomi Lietuvos valstybės istorijos archyve archeologo, Vilniaus mokslo bičiulių draugijos nario Wandalino Szukiewicziaus (1852–1919) laiški Vilniaus mokslo bičiulių draugijos pirmininkui Władysławui Zahorskiui (1858–1927) bei aktyvaus Vilniaus rusų draugijų nario, poeto, kolekcininko, atsargos generolo Aleksandro Žirkevičiaus (Александр Владимирович Жиркевич, 1857–1927) atsiminimai, pavadinti *Simbirsko dienoraštis*, kurie buvo parašyti Pirmojo pasaulinio ir pilietinio karo Rusijoje metais Simbirske, o išleisti tik 2007 m. Maskvoje (А. Жиркевич, Потревоженные тени... Симбирский дневник / Сост., предис., прим. Н. Г. Жиркевич-Подлеских, Москва, 2007).

Jonas Basanavičius savo atsiminimuose rašė apie gimtųjų vietų Vikaviškio

apskirtyje padėtį Pirmojo pasaulinio karo metais, vokiečių kareivių savivalę ir plėšikavimą, šiurkštų vokiečių policijos ir valdininkų elgesį su vietos gyventojais, užkrečiamų ligų plitimą, lietuvių mokyklų padėtį.

W. Szukiewiczus, kuris karo metus praleido savo dvarelyje Nočioje Lydos apskrityje, taip pat rašė apie karo sunkumus, bet kartu daug dėmesio skyrė švietimo ir mokslo reikalams, pranešinėjo apie steigiamas lenkiškas mokyklas bei išskylančius jų veikloje sunkumus, nuolat teiravosi Zahorskio apie Vilniaus mokslo bičiulių draugiją, kuri, nepaisydama vokiečių draudimo, tęsė ribotą veiklą nelegaliai, dalijosi savo mokslo planais, kuriuos buvo numatęs realizuoti pasibaigus karui.

Žirkevičius, kuris 1915 m. evakavosi su šeima į Simbirską, atsiminimuose rašė apie savo aktyvią kultūrinę ir visuomeninę veiklą, kurią jis plėtojo pirmaisiais buvimo Simbirske metais, apie pastangas išsaugoti likusias be priežiūros kultūrinės vertybes ir archyvinius dokumentus, paskui apie vis sunkėjančią jo šeimos ir visų Simbirsko gyventojų padėtį, kuri tapo tiesiog tragiška atėjus į valdžią bolševikams.

Rita Repšienė pristatė pranešimą „Tapatumai, atmintys ir kultūrinės patirtys“. Mokslininkė dalijosi V. Berenio kūrybinio ir gyvenimo kelio refleksijomis, pabrėžė platų savo kolegoms mokslinių tyrimų lauką, tam tikrą kūrybinės asmenybės tragizmą (V. Berenis daugelio kolegų buvo nesuprastas ir neįvertintas). Repšienė akcentavo, kad Bereniui buvo svarbūs visi tautinio tapatumo aspektai ir juos formavęs kultūrinis kontekstas. Buvo kalbėta, kad Berenis gilinosi ir į LDK epochą, taip pat jam buvo

aktuali Holokausto tema, mesianizmo specifika.

O *Arvydo Pacevičiaus* pranešimo tema – „Juozapas Jaroševičius (1793–1860) V. Berenio moksliniame palikime“. Kaip žinia, V. Berenis tyrinėjo ir vertė J. Jaroševičiaus mokslinį palikimą, kurio vertimą Berenio kolegoms peržiūrėjus ir patikslinus, derėtų publikuoti. O ir diplominis Berenio darbas VU Istorijos fakultete buvo dedikuotas Jaruševičiui – „Juozas Jaroševičius apie švietimą“. O tai rodė istoriko polinkį gilintis į XIX a. Lietuvos istoriją, gerą lenkų kalbos išmanymą, be kurio šio laikotarpio istorijos tyrinėjimai neįmanomi.

Almantas Samalavičius kalbėjo apie „Universitetą, rinkos ideologiją ir kultūras“. Kultūrologas konstatavo, kad šiuolaikiniai Europos universitetai patiria globalią krizę. Jos ištakos – 2008 m. Vienos menų akademijoje prasidėję neramumai. Vėliau Samalavičius dalijosi į lietuvių kalbą išversto Bolonijos proceso refleksijomis¹, kuriame reflektuojama Europos aukštojo mokslo erdvė, situacija, perspektyvos. Pranešėjas reflektavo aukštojo mokslo situaciją Lietuvos universitetuose.

Per konferenciją vyko apskritasis stalas, kur diskutavo, prisiminimais apie Vytautą Berenį bei dalijosi bei jo kūrybą reflektavo *Laimantas Jonušys*, *Stanislovas Juknevičius*, *Arvydas Pacevičius*, *Rita Repšienė*, *Almantas Samalavičius*.

Apmaudu, kad liko neužbaigtas pats svarbiausias V. Berenio mokslinis dar-

¹ Interneto prieiga: https://www.mruni.eu/mru_lt_dokumentai/direkcijos/studiju_direkcija/teises_aktai/Tarptautiniai%20teises%20aktai/Svarbiausi_Bolonijos_proceso_dokumentai_liet_angl.pdf

bas – iškiliam lietuvių kultūros veikėjui Mikalojui Akelaičiui skirta monografija. Taip pat labai svarbu parengti ir publikuoti išsamią V. Berenio mokslinę bibliografiją.

Kitų per konferenciją kalbėjusių pranešėjų straipsnius numatoma skelbti kituose „Sovijaus“ numeriuose.

ONA GAIDAMAVIČIŪTĖ